

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ

(1899-1978)

Στις 25 Μαΐου 1978, θύμα αυτοκινητικού ατυχήματος, στο κατώφλι των 80 χρόνων του, γεμάτος δραστηριότητα, με πλήρη πνευματική διαύγεια και ανεξάντλητη δημιουργικότητα, χάθηκε ο όμοιτος καθηγητής του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἑταιρείας Κωνσταντῖνος Ἰ. Βουρβέρης. Αὐτός, πού προσπαθοῦσε νὰ συμφιλίωση τὴν Τεχνικὴ μὲ τὸν Ἀνθρωπισμὸ μὲ τὸ λόγο καὶ μὲ τὰ ἔργα (πβ. λ.χ. τὸ δημοσίευσμά του «Ἀνθρωπισμὸς καὶ Τεχνικὴ εἰς τὴν σύγχρονον ζωὴν») καὶ πού ἔγινε κήρυκας τῆς ιδέας, ὅτι τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Τεχνικῆς πρέπει νὰ ὑπηρετοῦν καὶ ὄχι νὰ καταδυναστεύουν τὸν ἄνθρωπο, ἔχασε τὴ ζωὴ του ἀπὸ ἓνα δημιούργημα τῆς Τεχνικῆς. Ὁ ἀδόκητος καὶ ἄδοξος θάνατός του γέμισε μὲ πίκρα τὶς ψυχὲς τῶν φίλων καὶ μαθητῶν του καὶ στέρησε τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς χώρας μας ἀπὸ ἓνα λαμπρὸ ἐκπρόσωπό της.* Τὸ σημεῖωμα αὐτὸ γιὰ τὸν δάσκαλο δὲν σκοπεύει νὰ παρουσιάσῃ ἐξαντλητικὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο του. Εἶναι περισσότερο μνῆμη καὶ ἔκφραση τιμῆς. Ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ πολὺπλευρὴ δραστηριότητά του δὲν μποροῦν εὐκολὰ νὰ ἀποτιμηθοῦν σὲ ἓνα ἐπιμνημόσυνο σκιαγράφημα.

Ὁ Κ. Ι. Βουρβέρης γεννήθηκε τὴν 1η Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1899 στὸ Κατηχώρι Πηλίου, ἀπὸ πατέρα ἐκπαιδευτικό, πού καταγόταν ἀπὸ τὴν Παραμυθιά τῆς Ἠπείρου. Σπούδασε στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ

Παν/μίου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Βερολίνου, ὡς ὑπότροφος τοῦ κράτους. Εἶχε τὴν τύχη νὰ ἀκούσῃ διαπρεπεῖς δασκάλους, ἐδῶ καὶ στοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως τοὺς Γρηγ. Βερναρδάκη, Ἀνδρ. Σκιάδ, Σ. Μενάρδο, Π. Καρολίδη, Σπ. Λάμπρο, Π. Καθθαδία, Χρ. Τσουντα, Ν. Πολίτη, W. Jaeger, E. Norden, F. Jacoby, E. Spranger, N. Hartmann, U. Wilcken, M. Dessoir, M. Weber, G. Rodenwaldt κ.ἄ.

Ὑπηρετήσε στὴν Μ. Ἐκπαίδευση ἀπὸ τὸ 1920 ὥς τὸ 1940, ἐπὶ 20 ὁλόκληρα χρόνια, καὶ σὲ ἡλικία 38 ἐτῶν ἔγινε Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μ. Ἐκπαιδεύσεως. Ἀπὸ τὸ 1940 ὥς τὸ 1948 ἦταν καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας στοῦ Παν/μιο Θεσσαλονίκης, ὅπου καὶ διέτέλεσε κοσμήτωρ κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1946/1947. Ἀπὸ τὸ 1948 ὥς τὸ 1968, ὅποτε ἔγινεν ὁμότιμος, ἦταν καθηγητὴς στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ὑπήρξε κοσμήτωρ κατὰ τὸ ἔτος 1951/1952. Ἐπὶ μισὸν αἰῶνα σχεδὸν διδάξε τοὺς νέους τὴν κλασσικὴ φιλολογία καὶ ἐφρονημάτισε καὶ διαπαιδαγώγησε γενεές φιλολόγων. Στὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης διδάξε παράλληλα καὶ λατινικὴ φιλολογία, γιὰ νὰ καλύψῃ διδακτικὰς ἀνάγκες τῶν Σχολῶν, καὶ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλολογία στὶς ἀντίστοιχες Θεολογικὰς Σχολές. Ἀπὸ τὰ θέματα τῶν παραδόσεων του φαίνεται ἡ εὐρύτητα τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων του: ἐρμήνευσε Ὅμηρο, Βεργίλιο, Ὀράτιο, Ὀβίδιο, Ἡσίοδο, Αἰσχύλο, Σοφοκλῆ, Εὐριπίδη, Ἀριστοφάνη, Μένανδρο, Πλάτωνα, Θουκυδίδη, Σαλλούστιο, Τάκιο. Ἐδίδαξε τὰ πολύτιμα συστηματικὰ μαθήματα: α) ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ γραμματολογία, β) εἰσαγωγή στὴν κλασσικὴ ἀρχαιογνώσιαν γ) κριτικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ, δ) ἱστορία τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, ε) θεωρία τοῦ ἐλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Τὸ παιδαγωγικὸ ἥθος, ποὺ διαμορφώθηκε στὴ διδασκαλικὴ ψυχὴ τοῦ Κωνστ. Βουρβέρη στὰ σχολεῖα τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως, ἐπέζησε σὲ ὅλη τὴ διδακτικὴ στάση τοῦ καθηγητῆ, ὡς πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου. Ἐκεῖ ὀφείλεται ἡ ἀπλότητα, ἡ ἐντιμότητα, ἡ εὐκολὴ πρόσβαση, ἡ διδασκαλικὴ αὐστηρότητα συνδυαζομένη μὲ ἀπειρὴ ἀγάπη, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μόνιμης καὶ ἐσωτερικῆς ἐπαφῆς τοῦ δασκάλου μὲ τοὺς μαθητές.

Τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Κ.Ι. Βουρβέρη τὸν εἶχε ἀπὸ νωρὶς καθιερώσει ὄχι μόνον στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ διεθνῶς. Πάνω ἀπὸ 100 βιβλία καὶ πραγματεῖες δείχνουν τὴν φιλολογικὴ συγκρότηση, τὴν ἐρμηνευτικὴ εὐαισθησία, τὴν ἐπιστημονικὴ ὑπευθυνότητα καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν γνώ-

σεών του. Ἡ ἔρευνα γιὰ τὶς «*Ιστορικὲς γνώσεις τοῦ Πλάτωνος*» τὸν καθιέρωσεν ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς καλύτερους γνώστες τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου. Εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ ολοκληρώσῃ, λίγους μῆνες πρὶν πεθάνῃ, τὸν κύκλο τῆς μεγάλης αὐτῆς ἔρευνας, ποὺ εἶχε ἀρχίσει τὸ 1938, μὲ τὸ τελευταῖο βιβλίο του: «*Πλάτων καὶ Ἕλληνες πλὴν Ἀθηναίων*». Οἱ προηγούμενοι τόμοι τῆς ἔρευνάς του αὐτῆς ἦταν: α) *Πλάτων καὶ Βάρβαροι* β) *Πλάτων καὶ Ἀθηναῖοι*. Τῇ μεγάλῃ ἐξοικείωσῃ, ποὺ εἶχε μὲ τὸ πλατωνικὸ κείμενο, δείχνουν καὶ οἱ ἄλλες συναφεῖς μελέτες του, ὅπως: «*Ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τοῦ Πλάτωνος*», «*Κράτος καὶ Παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα*», οἱ ἐργασίες του γιὰ τὸν «*Μενέξενον*» καὶ τὸν «*Θεάγη*», τὰ ἄρθρα του γιὰ ὅλους σχεδὸν τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους, ἡ μεστὴ πραγματεία του «*Παιδιὰ καὶ παιδεία*» κ.ἄ. Ἡ ἱστορικὴ του σκέψη, συνδυαζομένη μὲ τὴν φιλολογικὴ ἑρμηνεία καὶ τὴν παιδαγωγικὴ ἐμπειρία καὶ γνώση, ἀποτελοῦσε τὸ πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο ὁ Κ. Βουρβέρης ἀντιμετώπιζε ἐρμηνευτικὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμος. Εἶναι χαρακτηριστικὸ, ὅτι ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ «*Τὸ πρόβλημα τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας*» (1936) ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἱστορίας. Ἡ περιεκτικὴ μελέτη του «*Ιστορικαὶ συγκρίσεις παρὰ Πλάτωνι*», ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ «*Ἑλληνικά*» (11, 1939, 5-11), ἀνοίγει τὸν δρόμο γιὰ ἓνα συνδυασμὸ ἱστορίας καὶ φιλολογίας, ἱστορικῆς σκέψεως καὶ φιλολογικῆς ἐρμηνείας.

Ἡ ἐπιστημονικὴ του τάση ἦταν προσανατολισμένη καθαρὰ ἐρμηνευτικά. Ἀναζητοῦσε μέσα στὰ κείμενα τῶν κλασσικῶν τὸ μήνυμα τοῦ δημιουργοῦ, προσπαθοῦσε νὰ ἀνιχνεύσῃ τὸν λόγο καὶ τὸ νεῦμα, ἀνοίγοντας ἓνα συνεχῆ, ἐπίπονο, ἐπιστημονικὰ μεθοδευμένο διάλογο. Ἐργασίες του, ὅπως ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἑρμηνεία τῆς τραγωδίας «*Φιλοκλήτης*» τοῦ Σοφοκλῆ (1963), δείχνουν καθαρὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ δεινότητα τοῦ φιλολόγου. Ἡ ἀρχαία τραγωδία ἦταν μιὰ παράλληλη πρὸς τὸν Πλάτωνα περιοχὴ γιὰ τὴν ἔρευνά του. Ἡ μελέτη του «*Θεῖος φόβος*» δίνει μιὰ ὠραία ἐρμηνεία τῆς «*Ὀρέστειας*» τοῦ Αἰσχύλου, ἰδιαίτερα τοῦ τελευταίου δράματος τῆς τριλογίας («*Εὐμενίδες*»), σὲ συνδυασμὸ μὲ τοὺς «*Νόμους*» τοῦ Πλάτωνος.

Πρῶτος καὶ μόνος αὐτὸς στὴν Ἑλλάδα μᾶς ἔδωσε τὴν «*Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀρχαιογνωσίαν καὶ τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν*», ἔργο πολύτιμο γιὰ τοὺς φιλολόγους καὶ γιὰ ὅλους, ποὺ θέλουν νὰ πληροφορηθοῦν ὑπεύθυνα γιὰ τὶς ἑννοίες, τὶς μεθόδους, τὶς ἀξίες κ.τ.λ. τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τὸ ὀγκώδες αὐτὸ ἔργο εἶναι μαρτυρία τῶν φιλολογικῶν προβληματισμῶν καὶ τῆς

προσωπικής βιώσεως των θεμάτων από τὸν συγγραφέα, πὺ ἐκαμε ἔργο καὶ ἥθος βίου τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ διδασκαλία. Τὴν φιλολογικὴ του κατάρτιση καὶ ἐνημέρωση στὴν περιοχὴ τῆς φιλολογίας δείχνουν – ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πρωτότυπες ἐργασίες του – καὶ οἱ «*Ἐπισκοπήσεις*» τῆς διεθνoῦς φιλολογικῆς ζωῆς καὶ οἱ ἐκθέσεις του γιὰ τὰ διεθνή συνέδρια κλασσικῶν σπουδῶν. Ὑπενθυμίζω μόνον τὸ αὐτοτελὲς παράρτημα τοῦ περιοδικoῦ «*Πλάτων*» (3,2, 1952: 50 σελίδες) καὶ τὶς ἐπισκοπήσεις στὸ ἴδιο περιοδικὸ τῶν ἐτῶν 1950, 1953, 1954, 1955.

Ὁ Κ. Ι. Βουρβέρης, ὡς ἐπιστῆμων καὶ δάσκαλος, εἶναι ἀναπόσπαστα συνδεδεμένος μὲ τὸν ἀνθρωπιστὴ φιλόλογο, πὺ μετουσίωσε σὲ κήρυγμα καὶ πίστη τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του καὶ ἐκαμε τὸν ἀνθρωπισμὸ τῶν λογίων ἀνθρωπιστικὸ βίωμα τοῦ λαοῦ – πέρα ἀπὸ τὰ περιωρισμένα ὅρια τῆς φιλολογικῆς ἐρευνας καὶ μέσα στὰ πλαίσια τῶν συγχρόνων ἀπαιτήσεων καὶ τῶν καταπληκτικῶν ἐξελίξεων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς. Ἐτσι, μὲ τὴν πίστη στὴν ἀξία τοῦ ἀρχαίου πνεύματος ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν εὐαισθησία γιὰ τὶς προσδοκίες καὶ τὶς ἀναζητήσεις τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ἰδρύει τὸ 1959 τὴν «*Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἐταιρεία*», στὴν ὁποία μετέχουν ἐκπρόσωποι ὅλων τῶν ἐπιστημῶν καὶ ὅλων τῶν κλάδων τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο διακηρύσσεται γιὰ πρώτη φορὰ ἐμπράκτως καὶ ἡ ἀγωνία γιὰ τὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴ σωτηρία του, ἐνῶ συγχρόνως προβάλλεται καὶ πραγματώνεται πολλαπλῶς τὸ αἶτημα, πῶς ὁ ἀνθρωπισμὸς δὲν εἶναι κούφιο ἰδανικὸ ὀλίγων ἐκλεκτῶν, οὔτε ἀποτελεῖ ἀντιδικία μὲ τὶς σύγχρονες ἐπιτεύξεις, ἀλλὰ σύνθημα λυτρωτικὸ καὶ σημεῖο συνπαρξέως καὶ ἐπαφῆς. Τὸ τελευταῖο του δημοσίευμα ἔχει τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο: «*Τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἡ μοῖρα καὶ ἡ λύτρωση*». Ἡ ἀρθρογραφία του σὲ διάφορα περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες ξεκινοῦσε ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν πίστη του, ὅτι ὁ ἐπιστῆμων – καὶ ἰδιαίτερα ὁ ἀνθρωπιστὴς φιλόλογος – πρέπει νὰ διοχετεύη στὸ λαὸ τόσο τὶς ἀπόψεις του καὶ τὰ πορίσματα τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐρευνῶν, ὅσο καὶ τὶς σύγχρονες θέσεις τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ «*Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπιστικὴ Ἐταιρεία*» ἦταν τὸ πάθος καὶ τὸ καμάρι τοῦ Κωνστ. Βουρβέρη. Ἐπὶ 20 σχεδὸν χρόνια, ὡς πρόεδρος καὶ ἐμπνευστῆς τῆς, κατάφερε κάτω ἀπὸ ἀντίξοες συνθήκες καὶ συχνὰ ἀντιμετωπίζοντας τὴν κακία καὶ τὸν φθόνον μικρόψυχων ἀνθρώπων νὰ ἐπιβάλῃ τὴν παρουσία τῆς στὸν ἑλληνικὸ καὶ στὸ διεθνὴ χῶρο. Μὲ τὴν ἰδρυση

του «Διεθνούς Κέντρου Ἀνθρωπιστικῶν Κλασσικῶν Ἑρευνῶν» τῆς Ἑταιρείας δημιούργησε ἀμετάκλητα τὴν δυνατότητα, νὰ ἀποτελέσῃ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ ἐλληνικὴ πνευματικὴ παράδοση γόνιμη ἀφετηρία ἐπιστημονικοῦ καὶ ἀνθρωπιστικοῦ προβληματισμοῦ. Τὰ «Διεθνῆ Ἀνθρωπιστικά Συμπόσια», ποὺ συγκαλοῦνται κάθε τρία χρόνια στὸ Πήλιο – ὅπου οἰκοδομεῖται καὶ ἡ θερινὴ ἔδρα τοῦ Κέντρου, ποὺ ὁ ἴδιος δὲν εὐτύχησε νὰ ἰδῇ τελειωμένη – μὲ συμμετοχὴ κορυφαίων ἐκπροσώπων τῆς ἐπιστήμης, καθιέρωσαν διεθνῶς ἓνα θεσμό, ποὺ τιμᾷ τὴ χώρα μας καὶ δικαιώνει ἑσάει τὸν ἐμπνευστὴ καὶ ἰδρυτὴ τους. Δὲν εἶχε τὴν τύχη νὰ παρευρεθῇ στὸ Δ' Διεθνὲς Συμπόσιο, ποὺ πραγματοποιήθηκε τὸν περασμένο Σεπτέμβριο στὸ Πήλιο. Ὡς τὴν τελευταία του στιγμὴ ζοῦσε μὲ τὴν ἀγωνία καὶ τὴ χαρὰ αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου.

Ἡ μεγάλῃ μορφῇ τοῦ Κωνσταντίνου Βουρβέρη δὲν χωράει σὲ κοινὲς καὶ σύντομες παρουσιάσεις καὶ σκιαγραφήσεις, διότι οἱ πολὺπλευρες καὶ δυναμικὲς προσωπικότητες δὲν μποροῦν εὐκολὰ καὶ σύντομα νὰ ἀποτιμηθοῦν. Ἡ παρουσία τους δὲν εἶναι μόνο μέσα στὴ δράση καὶ στὴν πνευματικὴ τους δημιουργία, ἀλλὰ εἶναι καὶ βίωμα. Οἱ μαθητὲς του μὲ εὐγνωμοσύνη ἔχουν ἀποθέσει στὴν ψυχὴ τους τὸ ἥθος καὶ τὴ λάμψη τοῦ δασκάλου καὶ αἰσθάνονται ἐπάνω τους βαρεῖα τὴν κληρονομία, ποὺ τοὺς ἄφησε – ὡς χρέος ὕψιστο καὶ μόνιμο. Ὁ Κωνσταντίνος Βουρβέρης εἶναι ἔξοχο καὶ σπάνιο δείγμα ἐπιστήμονα, ποὺ μὲ πάθος καὶ ἐντιμότητα εἶχε ταχθῇ στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, χωρὶς προσωπικὲς φιλοδοξίες καὶ χωρὶς μικρόψυχες ἐπιδιώξεις. Ἦδη τὸ 1964, στὰ 65 χρόνια του, οἱ μαθητὲς του ἀφιέρωσαν στὸ δάσκαλο τιμητικὸ τόμο μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο «ΧΑΡΙΣ», δηλώνοντας ἔτσι ἀπλὰ τὴν εὐγνωμοσύνη τους σ' αὐτόν. Καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη, ποὺ πηγάζει ἀπὸ βαθειὰ συνείδηση τοῦ χρέους γιὰ ὅ,τι ὥραϊο προσφέρεται, ἀποτελεῖ τὴν ἄσβεστη «μνήμη» γιὰ τίς μεγάλες μορφές, ποὺ φεύγουν. Ἐπίσης σὲ πρωτοβουλία μαθητῶν του ὀφείλεται ἡ ἔκδοσις τοῦ τόμου «Κλασσικὴ παιδεία καὶ ζωὴ» (1969) «ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τῆς καθηγεσίας» του, γιὰ νὰ ὑπογραμμισθῇ ἔτσι τὸ γεγονός τῆς συμπληρώσεως πεντηκονταετοῦς διδασκαλικῆς διακονίας τοῦ Κωνστ. Βουρβέρη στὴν Μέση καὶ Ἀνωτάτῃ Ἑκπαίδευσιν. Ὁ Κωνστ. Βουρβέρης εἶχε ἀποκτήσει διεθνῇ φήμη ὡς ἐπιστήμων καὶ ἀνθρωπιστὴς φιλόλογος. Εἶναι χαρακτηριστικὸ, ὅτι τιμήθηκε ἀπὸ διάφορα ἰδρύματα τοῦ ἐξωτερικοῦ μὲ μεγάλες διακρίσεις: Ὠνομάσθηκε ξένος ἑταῖρος (socio

straniero) τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Παλέρμου, ἐπίτιμος πολίτης (Ehrenbürger) τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Κιέλου καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Βρυξελλῶν. Ἡ μεγαλύτερη δμῶς τιμὴ εἶναι ἡ ἐκτίμηση τῶν ὁμοτέχων του καὶ τῶν μαθητῶν του.

ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΣ Δ. ΣΚΙΑΔΑΣ